

RODINA A ŠKOLA

číslo 2
únor 2007
ročník LIV
cena 28 Kč

ČASOPIS PRO VŠECHNY RODIČE A UČITELE

MICHAL VIEWEGH:
**ŠKOLA MNE
NENAUČILA ŽÍT**

JIŘÍ GRYGAR:
**MATURITA BEZ
MATEMATIKY
JE ATRAPA**

ČÍM BUDU?

PODROBNÉ RADY PRO VOLBU POVOLÁNÍ

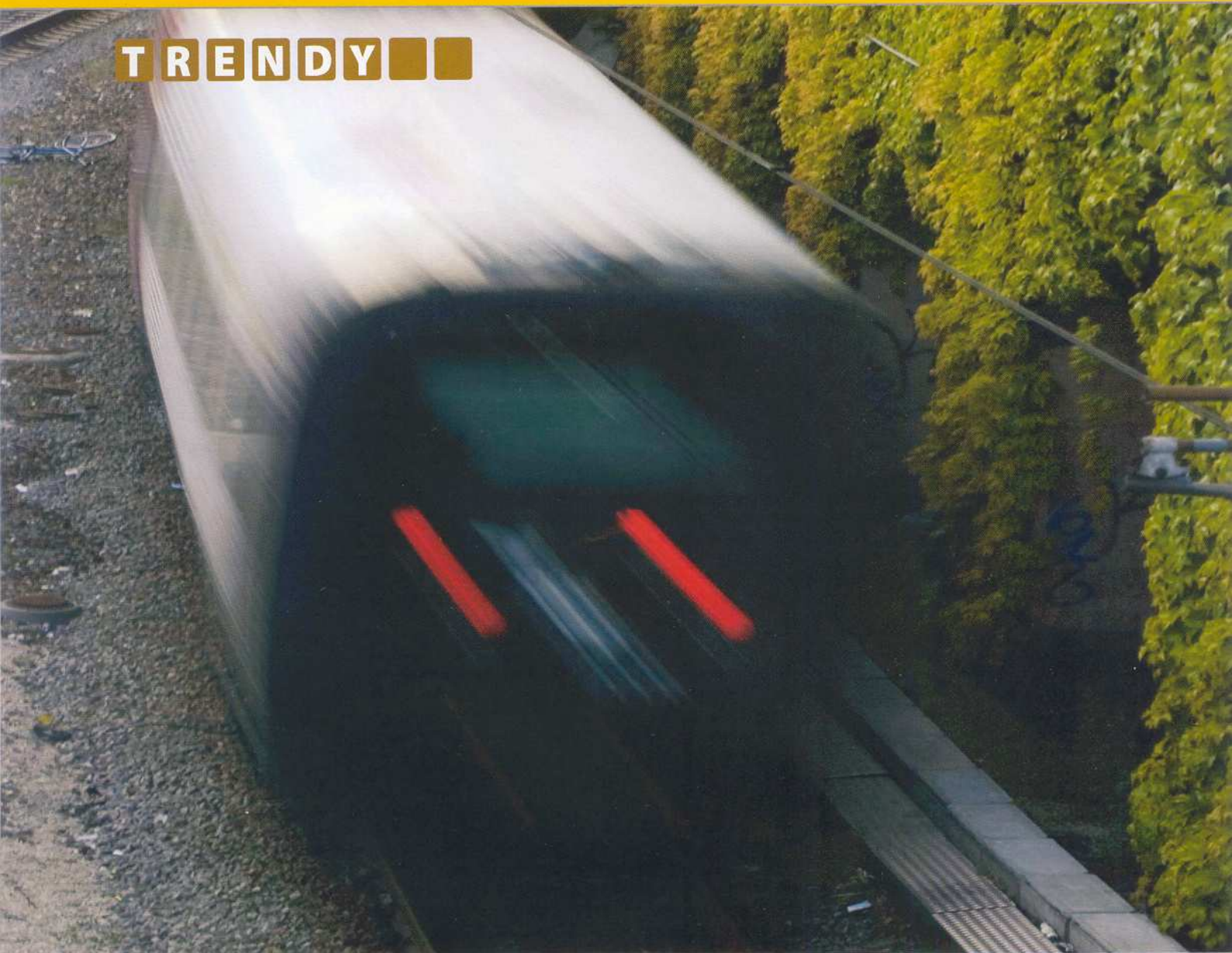
ISSN 0035-7766

0 2

9 770035 776003

www.portal.cz/ras

ABY DĚTI NASTOUPILY DO SPRÁVNÉHO VLAKU

Petr Hladě

Jak připravit na volbu povolání? Nejdůležitější roli při rozhodování žáků základních škol o volbě povolání hrají rodiče. Rodina však není vždy schopna naplnit svoji roli při přípravě svých dětí na volbu povolání.

Jiří Strádal, autor pracovního sešitu pro předmět Člověk a svět práce, popisuje volbu povolání následovně: „Je to podobné jako na nádraží: Jakmile vstoupíte do určitého vlaku, můžete sice během jízdy přestoupit, a rozhodovat tak o své další trase, ale základní směr vaší jízdy už je dán. Čím více jej budete chtít změnit, tím více úsilí vás to bude stát.“ Z dlouhodobého hlediska se proto vyplatí věnovat první volbě povolání patřičnou pozornost.

Volba povolání patří mezi nejnáročnější rozhodovací procesy v životě člověka a významně ovlivňuje jeho budoucnost. První volba povolání je obvykle uskutečňována na konci základní školy v nelehkém období fyzického a psychického dospívání a děti ji subjektivně hodnotí jako

obtížný úkol. Podle psychologa Mertina není naprostá většina čtrnáctiletých nebo patnáctiletých dospívajících připravena natolik, aby volbu povolání realizovala. K nejčastějším příčinám patří špatná informovanost o světě práce, nedostatečná znalost skutečného pracovního prostředí a neschopnost posoudit své předpoklady pro výkon zvoleného povolání.

Další vzdělávací cestu často volí žáci impulzivně a intuitivně pod vlivem svých rodičů, bez posouzení objektivních faktorů. Konečné rozhodnutí by mělo být konsenzem mnoha hledisek, která je třeba zohlednit a zodpovědně posoudit. Podle odborníků je potřeba si odpovědět na otázky: kdo jsem, co umím, co jsem schopen, ale i ochoten dělat. V úvahu je třeba vzít školní prospěch, zájmy a osobnostní před-

poklady, profesní perspektivy se zvoleným povoláním, ale také zdravotní stav, místo bydliště, možnosti dopravy, finanční situaci rodiny a celou řadu dalších aspektů.

Otázkám profesního poradenství a vzdělávání se u nás věnují paralelně dva vedle sebe působící rezorty: **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy** a **Ministerstvo práce a sociálních věcí**. V působnosti rezortu školství jsou to pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra a jednotliví pracovníci působící přímo na školách (učitelé výchov, výchovní poradci, školní psychologové, speciální pedagogové, školní metodiči prevence aj.). V rezortu práce a sociálních věcí fungují Informační a poradenská střediska při úřadech práce (IPS ÚP).

PŮSOBNOST ŠKOLY PŘI PŘÍPRAVĚ NA VOLBU POVOLÁNÍ

Škola zaujímá v přípravě žáků na volbu povolání klíčovou roli. Pomáhá žákům s utvářením reálného profesního cíle a perspektivy. Její působení je zaměřeno především na soustavné rozvíjení vlastností a schopností významných pro proces volby povolání a konkrétní pomoc v úspěšném rozhodování o budoucí vzdělávací a profesní dráze. Dosažení těchto cílů je zabezpečováno systematickým vzděláváním, poskytováním informací a poradenstvím. Kromě vzdělávání a informační činnosti se škola stává díky svému každodennímu kontaktu se žáky první institucí, na kterou se mohou obrátit v případě, že potřebují individuálně poradit či pomoci.

Je nutné zdůraznit, že potřeba přípravy žáků na volbu povolání nebyla dlouhou dobu v české vzdělávací soustavě reflektována. Důležitý posun představuje rozhodnutí MŠMT o zařazení **vzdělávací oblasti Výchova k volbě povolání** do všech vzdělávacích programů základních škol z roku 2002. Hlavním cílem Výchovy k volbě povolání je zprostředkovat žákům důležité znalosti a dovednosti související s jejich budoucím uplatněním ve světě práce a vybavit je kompetencemi potřebnými při rozhodování o další profesní a vzdělávací orientaci a při vstupu na trh práce. Mezi tematické okruhy Výchovy k volbě povolání patří např. sebepoznávání žáků, rozhodování, akční plánování, adaptace na životní změny, možnosti absolventa základní školy, informační základna pro volbu povolání, orientace v důležitých profesních informacích, poznávání světa práce a dospělosti aj. Vzdělávací oblast Výchova k volbě povolání svým obsahem plně odpovídá současným požadavkům na přípravu žáků k volbě povolání a její úroveň lze srovnávat s ostatními evropskými zeměmi.

Hlavní úskalí lze vidět v koncepčním řešení zařazení vzdělávací oblasti do konkrétních

vzdělávacích programů a jednotlivých vyučovacích předmětů. Tematické okruhy jsou na základě individuálního posouzení a rozhodnutí školy rozčleněny až do tří vyučovacích předmětů (zejm. občanská výchova, rodinná výchova a praktické činnosti), v jejichž

hodinách je Výchova k volbě povolání realizována, a to bez navýšení celkového týdenního počtu vyučovacích hodin daných předměty. Na některých školách se na profesním vzdělávání podílí až tři učitelé v různých předmětech s nízkou časovou dotací. Tato skutečnost klade zvýšené nároky na komunikaci a kooperaci jednotlivých pedagogů při plánování a naplňování jednotlivých témat. V případě, že tato spolupráce mezi učiteli na škole chybí, jsou témata vyučována paralelně v několika předmětech a jiná zůstávají naopak nepovšimnuta. Nutnost změny této koncepce částečně potvrzuje i evaluace školní přípravy na volbu povolání samotnými žáky základních škol. Národní ústav odborného vzdělávání (NÚOV) jim položil ve svém *Výzkumu služeb kariérového poradenství a potřeb jeho klientů na základních a středních školách v ČR (2003)* tuto otázku: „Jsou informace, které získáváte na Vaší škole v souvislosti s volbou povolání a možnostmi dalšího studia, dostatečné?“ Přes 50 % žáků uvedlo, že tyto informace jsou dostatečné pouze částečně, a téměř 22 % dotázaných pocituje absenci potřebných informací na své škole.

VOLBA POVOLÁNÍ PODLE RVP

Na prvotní snahy státu z roku 2002 navazuje **Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV)**, který by měl v následujících letech přispět k dalšímu zvyšování úrovně přípravy na volbu povolání v nižším sekundárním vzdělávání a odstranění zmíněné nedostatky dnešní koncepce. RVP ZV dává větší autonomii jednotlivým školám a volnost učitelům při tvorbě osnov vyučovacích

Přes 50 % žáků uvedlo, že informace v souvislosti s volbou povolání jsou dostatečné pouze částečně, a téměř 22 % dotázaných pocituje absenci potřebných informací na své škole.

předmětů. Tato skutečnost umožňuje překonat izolovanost jednotlivých předmětů a nový interdisciplinární přístup ve vzdělávání. Dětem by škola neměla již poskytovat pouze informační zázemí. Důležitý je přesun od osvojování vědomostí k rozvoji

klíčových kompetencí žáků důležitých nejen pro samotné rozhodování o volbě povolání, ale i pro život v celé jeho složitosti.

Přípravě na volbu povolání se komplexně věnuje tematický okruh **Svět práce**, který je zařazen do vzdělávací oblasti **Člověk a svět práce**. Klade si za cíl koordinovaně připravovat žáky na první volbu povolání, tj. především naučit je orientovat se ve vzdělávací nabídce středních škol, v pracovních činnostech vybraných profesí, získat způsobilost efektivně využívat profesních informací a poradenských služeb pro výběr vhodného vzdělávání a posoudit individuální možnosti při rozhodování o volbě vhodného povolání a profesní přípravě. Důraz začíná být kladen nejen na zprostředkování informací, ale především na samostatnou aktivitu žáků, rozvoj dovedností a sebepoznání, komunikaci a spolupráci, což koresponduje také s moderním pojetím vzdělávání a s humanizací školství. Škola se tak stává pro žáky prostředníkem či partnerem, který jim umožní vyzkoušet si svět práce a dospělosti „nanečisto“.

SLUŽBY PROFESNÍHO PORADENSTVÍ POSKYTOVANÉ ŠKOLOU

Vedle informačně-vzdělávacího působení poskytují školy žákům a jejich rodičům také služby profesního poradenství. Jejich hlavním atributem je široká dostupnost a schopnost oslovit a uspokojit co největší část cílové populace. Poradenství je zajišťováno zaměstnanci školy, tj. výchovným poradcem, školním metodikem prevence, případně školním psychologem a školním speciálním pedagogem. Dále na něm spolupracují učitelé výchov, třídní učitelé a ředitelé škol. Systém profesního poradenství se na jednotlivých školách liší, poněvadž ne na všech pracuje školní psycholog či školní speciální pedagog.

Cílem poradenských činností v oblasti profesní orientace je poskytování pomoci žákovi při jeho konkrétním rozhodování. Interakce mezi poradcem a žákem může mít několik rozměrů: od poskytnutí samoobslužných informačních materiálů či testů až po komplexní poradenství zahrnující podrobnou analýzu osobnosti.

Z výsledků výzkumu NÚOV (2003) vyplývá, že klíčovým poradenským subjektem, na který se žáci základních škol v otázkách volby povolání obracují nejvíce, je osoba *výchovného poradce* (celkem 52,3 %). Žáci se na výchovného poradce obracují především s žádostmi o informace o dalších možnostech studia. Kromě toho však značná část respondentů uvádí také testování zájmů a schopností, doporučení vhodného studijního oboru a povolání.

KAM PRO RADY PŘI ROZHODOVÁNÍ O VOLBĚ POVOLÁNÍ?

Informační zázemí pro učitele, žáky a rodiče je v současnosti nedostačující. Od léta 2007 by měl být dostupný na internetu *Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce (ISA)*, který propojí informace o školách a oborech vzdělání s poznatky o uplatnění absolventů škol na trhu práce a o potřebách zaměstnavatelů. Tento informační systém bude poskytovat všechny informace potřebné pro volbu povolání komplexně na jednom místě, v ucelené podobě. Snadnější přístup k informacím povede ke zvyšování úrovně profesního poradenství a vzdělávání ve školách a k lepší informovanosti žáků.

Za krátkou pozornost stojí relativně mladý subjekt v soustavě informačně-poradenských služeb při výběru odborného vzdělání a přípravy na povolání, kterým jsou Informační a poradenské střediska při úřadech práce. Odborní pracovníci zde poskytují kompletní informační a poradenské služby nezbytné k profesní orientaci, které jsou určeny žákům, studentům, rodičům, absolventům škol, ale i široké veřejnosti.

V mezirezortní spolupráci disponují informacemi o jednotlivých typech škol a oborech, ale také o jejich náročnosti, požadavcích na zdravotní stav žáků, o počtu přijímaných žáků a o aktuální situaci a vývoji na trhu práce. Střediska jsou vybavena řadou jiných nedostupných informačních materiálů, které jsou průběžně doplňovány a aktualizovány. Většina žáků navštěvuje IPS ÚP v rámci exkurze se školou. Čas věnovaný návštěvě v rámci školní exkurze však nemůže být pro dítě dostatečný a představuje spíše zběžné seznámení s činností této instituce. Hlavní návštěva by měla být realizována mimoškolně s rodiči.

Profesní poradenství je uváděno jako jedna z klíčových činností výchovného poradce. Na všech typech škol převažuje zejména poskytování informací o možnostech studia a studijních oborech, příprava na přijímací řízení a zjišťování předpokladů pro studium. Novou úlohou výchovného poradce je koordinace mezi hlavními oblastmi profesního poradenství, profesního vzdělávání a diagnosticko-poradenskými činnostmi zaměřenými na volbu vzdělávací dráhy žáka a metodickou a odbornou pomoc v otázkách profesní orientace žáků ostatním pedagogickým pracovníkům na škole. Na profesním poradenství se na některých školách podílí spolu s výchovným poradcem i školní psycholog. Školní psycholog disponuje nejen potřeb-

nými odbornými znalostmi, ale zpravidla má větší časovou kapacitu pro řešení problémů žáků. Důležité je, aby oba subjekty měly jasně rozděleny kompetence a jejich práce byla vzájemně harmonizována.

Přestože je na školách považována činnost výchovného poradce za jednu z nejdůležitějších, můžeme u ní shledat celou řadu nedostatků. Výchovní poradci vykonávají souběžně s poradenskými službami velké množství administrativní práce, včetně kontroly správnosti vyplněných přihlášek, vedení nástěnek, návštěv, exkurzí a besed, což se negativně odráží v časové kapacitě, kterou mohou následně věnovat individuální práci se žáky a jejich rodiči. Výchovní poradci dále nedisponují kvalitními diagnostickými nástroji pro

zjišťování zájmů a schopností žáků v souvislosti s volbou profese, kterou by mohli využít bez pomoci psychologů. Mezi další problémové okruhy v souvislosti se zabezpečováním profesního poradenství na základních školách patří nedostatečné materiální a technické zázemí výchovných poradců a jejich neodpovídající odborná kvalifikace.

Závěry IPPP ČR hovoří o nutnosti vytvořit vzorové rozdělení kompetencí a oblastí spolupráce pro jednotlivé funkce poradenství ve školství a předložit návrh koncepce školního poradenského pracoviště. V rámci projektu VIP Kariéra zahájila od loňského roku na 99 školách v ČR svoji „testovací“ činnost *školní poradenská pracoviště* tvořená školním psychologem a (nebo) školním speciálním pedagogem, výchovným poradcem, školním metodikem prevence a jejich konzultačním týmem složeným z vybraných pedagogů školy. Školní poradenská pracoviště budou po dobu 3 let poskytovat své služby všem žákům zapojených škol i jejich rodičům a pedagogicko-psychologickou podporu jednotlivým učitelům a pedagogickým sborům. Tato experimentální pracoviště by měla přiblížit poradenské a psychologické služby žákům a učitelům škol a provázat služby profesního poradenství s profesním vzděláváním a poskytováním informací.

V rámci komplexního poradenského systému by měli poradenští pracovníci na školách plnit úlohu primárního, „záchranného“ subjektu, od kterého se v případě potřeby odvíjejí další specializované služby a odborná péče (např. v pedagogicko-psychologických poradnách apod.).

PŘIPRAVENOST UČITELŮ

Efektivní příprava na volbu povolání může být realizována pouze dobře připravenými pedagogickými pracovníky. Současný systém vzdělávání učitelů příliš nereflektuje jejich skutečné vzdělávací potřeby. Nedostačující je jak pregraduální příprava studentů na pedagogických fakultách, tak nabídka postgraduálního vzdělávání pro učitele z praxe. Všeobecně chybí pedagogům znalosti problematiky profesního vzdělávání a poradenství. Patrný je deficit v oblasti informačního zázemí a nedostatek metodických příruček a materiálů.

Tento stav se snaží řešit systémový projekt MŠMT nazvaný **VIP Kariéra** (V – vzdělávání; I – informace; P – poradenství), který je realizován *NÚOV a IPPP ČR*. Cílem projektu je „vytvořit a realizovat systém informační, metodické a vzdělávací podpory kariérového poradenství a vzdělávání“.

První vlašťovku v dalším vzdělávání učitelů, výchovných poradců a školních psychologů, kteří se podílejí na profesním vzdělávání a poradenství, představuje semestrální e-learningový kurz realizovaný *NÚOV* s názvem *eKariéra*. Kurzy probíhají od začátku března 2006 do června 2008. Studium trvá při průměrném tempu asi 3 měsíce, přičemž účastníci obdrží certifikát o jeho absolvování.

Vzdělávací obsah kurzu je rozdělen do deseti navazujících studijních modulů s následujícími tématy: Úvod do kariérového poradenství, Kariérová dráha a kariérové rozhodování, Orientace ve vzdělávací soustavě a ve vzdělávací nabídce, Orientace ve světě práce, Požadavky světa práce, Vstup na trh práce, Pracovně právní problematika, Sociální souvislosti kariérového poradenství, Komunikace v kariérovém poradenství a Informační zdroje pro kariérové poradenství a možnosti jejich využívání.

Jednotlivá témata jsou zpracována na vysoké odborné úrovni a zprostředkovávají základní přehled problematiky profesního vzdělávání a poradenství. Kurz je primárně zpracován pro poradenské pracovníky a potřebám učitelů z praxe se věnuje spíše okrajově. Ti zde budou postrádat především didaktickou část s radami a inspirací pro výuku. V kurzu chybí také zpětná vazba při řešení zadaných úkolů, jejichž kontrola je ponechána většinou na frekventantovi, osvojené vě-

domosti jsou testovány programem pomocí tzv. autotestů. Efektivnější, ale organizačně náročnější, by bylo zaslání vyřešených úkolů přímo tutorovi, který by je osobně kontroloval a komentoval, a účastníkům kurzu dával doporučení a rady pro další studium. E-learningová forma studia by mohla být pro větší efektivitu doplněna např. víkendovým seminářem, kde by se všichni studující sešli a předali si své zkušenosti. V každém případě lze absolvování kurzu doporučit všem, kteří se věnují profesnímu vzdělávání a poradenství na základních a středních školách.

Nevyhnutelná je kromě postgraduální přípravy také změna přípravy studentů učitelství v rámci pregraduálního vzdělávání. Do vzdělávacích programů pedagogických fakult by bylo žádoucí začlenit přednášky, semináře a kurzy k tématům profesní orientace a volby povolání, např. formou povinně-volitelných bloků, aby absolventi vedle své aprobace získali i kvalifikaci pro výuku „volby povolání“ v rámci svých předmětů.

ZÁVĚREM

Žáci fakticky potřebují před svým rozhodnutím o volbě povolání systematickou přípravu a pomoc svého okolí, což je především úkolem rodiny a školy. Obě instituce by měly žáky vést a motivovat k tomu, aby si uvědomili potřebu odpovědného přístupu k volbě profesní orientace a vzdělávací dráhy, dále zodpovědnost za vlastní život, význam vzdělávání pro život i potřebu proaktivního přístupu během profesní a pracovní realizace. V souladu s novými potřebami společnosti by proto školy měly přisoudit výchově, vzdělávání i poradenství v oblasti profesního rozhodování patřičnou prioritu a vytvořit pro ně vhodné podmínky.

Rodina i škola mohou pomáhat, radit, doporučovat. Je to však dospívající, kdo by se měl rozhodnout!

Autor je doktorandem Katedry pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity

